

Genetiikka ja ihmisen eksistenssi (Petter Portin)

*Mikä ihmisen pitäisi olla, että hän
ansaitsisi tulla kutsutuksi ihmiseksi?*
(Henryk Skolymowski)

Eksistentialismi on etenkin toisen maailmansodan jälkeen vaikuttanut laajasti maailmankatsomukselliseen keskusteluun, taiteeseen ja kirjallisuuteen. Sen perustaja on varsinaisesti saksalainen Martin Heidegger (1889–1955), joka oli Edmund Husserlin (1889–1938) oppilas. Eksistentialismin edeltäjänä pidetään yleisesti tanskalaista ajattelijaa Søren Kierkegaardia (1813–1855), joka korosti ihmisen arkielämän epäaitoutta ja itse asiassa eksistentialismin juuret ulottuvat aina antiikin filosofiaan asti.

Heideggerin mukaan ihmisen olemassaolo on olennaisesti ajallista: ihminen syntyy jo olemassa oleviin puitteisiin, joissa hän elää tulevaisuuteen suuntautuvasti. Ihminen ei siten voi nousta ajallisuutensa ja puitteidensa (kuten kielen) yläpuolelle tavoittamaan lopullista totuutta tai metafyyssistä järjestelmää. Ihmisen olemassaolo on aina keskeneräistä; ihminen ei voi vain laskelmoivan järkipäisesti käsittää ja hallita maailmaa, vaan olemassaolon perustan tavoittaa vain kuuntelemisen ja intuition kautta. Yleisesti tarkasteltuna eksistentialismin lähtökohta on ihmisen itsetajunnan välitön "puhdas", olennainen sisältö. Ihminen tulee maailmaan ja luo sitten ominaisuutensa. Eksistenssi on tietoisuutta omasta olemassaolosta ja etenkin ranskalaisen Jean-Paul Sartren (1905–1980), joka lienee lukevan suomalaisen yleisön parhaiten tuntema eksistenssifilosofian edustaja, mukaan tietoisuutta oman valinnan välttämättömyydestä. Ihmisellä on eksistentiaalisen filosofian mukaan mahdollisuus herätä varsinaiseen eksistenssiin varsinkin ns. rajatilanteissa, esimerkiksi kuoleman väistämättömyyden edessä. Eksistentialismin keskeisiä ongelmia ei pyritä ratkaisemaan vain älyllisen ymmärtämisen vaan elämyksellisen kokemuksen avulla.

Sartren tunnetun lauseen mukaan ihminen on maailmaan heitetty. Tämä on perinnöllisyystieteellisessä mielessä mitä syvimmin totta, sillä geeniyhdistelmä, johon olemassaoloni perustuu, syntyi vanhempieni sukupuolisolujen kypsyminenjakautumisten sattumanvaraisuuksien ja näiden solujen sattumanvaraisen yhdistymisen tuloksena. En kuitenkaan koe olevani mikään Monte Carlo -pelin tulos, vaan minulla on voimakas elämys, että elämäni on lahja. Vanhempieni avioliitto, heidän vanhempiensa avioliitot ja edelleen biologisen evoluution ketjua taaksepäin aina hamaan ensimmäiseen soluun ja vieläkin kauemmas on kaikki ollut välttämätöntä, että juuri minä elän. Juuri tämä evoluutiobiologinen tosiasia saa minut ajattelemaan, että elämäni on lahja.

Sartre korostaa sosiaalisen sitoutumisen ja solidaarisuuden merkitystä eksistentiaalisen vapauden ja vieraudentunteen rinnalla, ja kuten edellä on käynyt ilmi, eksistentiaalinen filosofia opettaa, että ihminen luo itse omat ominaisuutensa. Tämäkin on perinnöllisyystieteen valossa totta, sillä ihminen ei ole geeniautomaatti, joka itsestään ilman ohjausta toteuttaa tietyn tehtävän, vaan ihminen on perinnöllisyystieteellisessä katsannossa kyberneettinen oppimiskone, jossa geenien luoman perusapparaatin

puitteissa ja ohella vaikuttavat kokemukset, kasvatus, koulutus ja henkilökohtaiset valinnat; viimekädessä ihminen luo persoonallisuutensa itse.

Eksistenssifilosofiasta voimakkaita vaikutteita saanut ranskalainen kirjailija Albert Camus (1913–1960) käsitteli tuotannossaan kysymystä, kuitenkin itsemurhan oikeutuksen kieltäen, kannattaako ihmisen ylimalkaan elää, kun mikään ennalta olemassa oleva, objektiivinen olemus ei määrää ihmisen olemassaoloa.

Tämä Camusin kysymys on perinnöllisyystieteen kannalta tarkasteltuna ainakin osittain virheellinen. Nimittäin ihmisen kaikkien geenien kokonaisuus, hänen genotyyppinsä, joka tosin ei ole ennalta olemassa, vaan syntyy ihmisen sikiämisessä, on niiden mahdollisuuksien kokonaisuus millaiseksi ihminen voi kehittyä. Genotyyppi on siis tosin käsitteenä abstraktinen, mutta perustuu kuitenkin tiettyyn konkreettiseen entiteettiin, ihmisen koko perimän DNA-sekvenssiin.

Genotyyppi on jokaisella yksilöllä (identtisiä kaksosia lukuunottamatta) täysin ainutlaatuinen. Ihmiskunnassa ei ole, ei ole ollut eikä tule olemaan (kun ihmisen mahdollinen kloonaukset jätetään pois laskuista) kahta tai useampaa yksilöä, joiden genotyypit olisivat täsmälleen samanlaiset. Juuri tämän ihmisen yksilöllisyyden takia kannattaa elää, ja on jopa velvollisuus elää.

Puolalais-yhdysvaltalainen filosofi Henryk Skolimowski (s. 1924) on kehittänyt evoluutioteoriaan perustuvan ekofilosofian, jonka mukaan ihminen kykenee elämään luonnon kanssa sopuinnassa, kohottamaan tietoisuutensa radikaalisti uudelle tasolle ja kohtaamaan itsessään olevan jumalallisen kipinän. Tässä suhteessa Skolimowski on siis vastakkaisella kannalla kuin eksistenssifilosofit.

Vasemmistolaisesti suuntautuneet yhdysvaltalaiset evoluutiobiologit Richard Levin (s. 1930) ja Richard Lewontin (s. 1929) hahmottelevat kirjassaan *The Dialectical Biologist* (Harvard University Press, 1985) ihmisen olemusta seuraavaan tapaan: Yksin ihmisille näyttää olevan tyypillistä elämän ja toiminnan jatkuva suunnitteleminen. Myöskään he eivät aseta sen paremmin ihmisyksilöä kuin yhteiskuntaakaan ensisijaiseen asemaan, vaan nämä kaksi ovat molemmansuuntaisessa vuorovaikutuksessa keskenään. Yksilön elämänsä riippuu siitä miten nämä vuorovaikuttavat voimat toteutuvat, ja ihminen voi kehittyä vain sosiaalisessa ympäristössä, mutta ihminen ei silti syntyessään ole *tabula rasa*.

Nykyajan ihmisistä monet kokevat elävänsä postmodernin pirstaleisessa maailmassa; varsinaisessa eksistentiaalisessa arvotyhjiössä, koska luonnontieteet ovat vieneet pohjan pois uskonnon antamalta arvomaailmalta. Luonnontieteiden on tietysti vastattava huutonsa, ja niinpä monet biologian filosofit ovatkin etsineet evoluutioteoriasta perustaa uusille arvoille ja uudelle moraalille.

Evoluutioteoriaa on käytetty eettisesti väärin kuten esimerkiksi sosiaalidarwinismissa ja sen nykypäivän seuraajassa sosiobiologiassa. Molemmat perustuvat evoluutioteoreettisiin virheisiin, sosiaalidarwinismi siihen väärinkäsitykseen, että luonnossa vallitseva olemassaolon taistelu olisi sovellettavissa ihmisten sosiaalisiin suhteisiin ja sosiobiologia virheelliseen olettamukseen geenistä luonnonvalinnan yksinomaisena yksikkönä.

Kuitenkin evoluutioteoriasta on johdettavissa moraaliperiaatteita, jotka ovat yhtä kategorisia kuin Immanuel Kantin (1724–1804) kategorinen imperatiivi. Näin on tehnyt

esimerkiksi kanadalainen Michael Ruse kirjassaan *Taking Darwin Seriously: A Naturalistic Approach to Philosophy* (Blackwell, 1986). Hän kirjoittaa, että darwinismi selittää *miksi* olemme moraalisia olentoja. Moraalisuus on nimittäin Rusen mukaan sosiaalisen yhteistoiminnan kehittymisen välttämätön ehto. Kuten huomaamme tässä tulemme lähelle Sartren korostamaa sosiaalista sitoutumista ja solidaarisuuden merkitystä.

Samoin kuin Sartre, Rusekin korostaa valinnan välttämättömyyttä ja sen aitoa vapautta. Hän kirjoittaa, ettei meidän itse kunkin kokemassa valinnan vapauden tunteessa ole mitään illusorista. Moraalisuus antaa meille normit, jotka koemme välttämättömästi seurattaviksi. Mutta meissä tai meidän ulkopuolellamme ei ole mitään mikä yksin määräisi sen, että meidän on seurattava tai jätettävä seuraamatta moraalin vaatimuksia. Olosuhteista riippuen voimme joko seurata niitä tai olla seuraamatta. Tämä on vapautemme.

Voi olla, että vapaan tahdon ongelma on meille kognitiivisesti suljettu eli periaatteessa ratkeamaton kuten Matti Kamppinen kirjoitti Tieteessä tapahtuu -lehdessä 2/1999. Itse olen kuitenkin taipuvainen sille neurofysiologi Kai Kailan alun perin esittämälle kannalle, että kykyni epäillä onko minulla vapaa tahto, todistaa, että minulla on vapaa tahto.

Ajattelen, siis olen. Rakastan, siis elän. Epäilen, siis minulla on vapaa tahto.

Kirjoittaja on Turun yliopiston perinnöllisyystieteen professori.